

УДК 81'233
ББК Ш12 =411.4*31

Тетяна ЄЩЕНКО,
кандидат філологічних наук, доцент, член НТШ

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ТИПИ МЕТАФОР: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті простежено теорію вивчення семантико-стилістичних типів метафор у сучасному мовознавстві, проаналізовано підгрупи метафор-оживлень, -опредмечувань, синестезій. Запропоновано класифікацію метафор з семантико-стилістичного погляду.

Ключові слова: метафора, оживлення, опредмечування, синестезія, антропометафора, зоометафора, ботанометафора, химерометафора.

Постановка проблеми. Упродовж останніх двох десятиліть у світовій лінгвістиці загалом і в україністиці зокрема з'явилася численна кількість наукових студій, які демонструють неабиякий інтерес учених щодо метафоричного феномену. Існуючі класифікації охоплюються семантичними і структурно-граматичними критеріями. Нині в лінгвостилістиці відома низка типологій метафор: 1) *за морфологічним виявом головного компонента метафори*: іменникові, прикметникові, дієслівні (Л. Андрієнко, М. Варламов, Г. Гасанова, І. Нечитайло та ін.); 2) *за структурою*: прості (однокомпонентні), складні (багатокомпонентні) (Н. Арутюнова, Н. Варич, Є. Ільїна, Л. Кноріна, Л. Кравець, В. Миргородська, М. Старцева, В. Чембай); 3) *за функцією*: порівняння, протиставлення, загадка, номінація, базисна метафора, приписування властивостей, відкриття (Н. Арутюнова, О. Балабан, А. Вежбицька, В. Петров, І. Степанченко); 4) *за належністю до систем мови і мовлення*: узуальні (або *стерті, мертві, згаслі, мовні*), авторські (*образні, okazіональні, мовленнєві*) (В. Вовк, В. Гак, Т. Гончарова, Н. Кожевникова, В. Телія, А. Шамота); 5) *за семантикою*: антропометафори (*персоніфікація, прозопопея, уособлення*), зоометафори, ботанометафори (або *біометафори*), метафори-опредмечування ознак, метафори-синестезії (*сенсорні метафори*) (Б. Болквандзе, О. Вербицька, Т.А. Єщенко, А.В. Купіна, Л. Макаренко, О. Некрасова, О. Потебня, О. Тимченко, О. Тищенко, А. Ткаченко); 6) *за належністю головного компонента метафори до певної лексико-тематичної групи* (О. Поцибіна, О. Яковенко) та ін.

Метою статті є з'ясування семантико-стилістичних типів метафор в українському художньому мовленні.

Метафора - це, перш за все, явище семантичне, яке пов'язане з уживанням слів не в прямому, а в переносному значенні. За загальним змістом семантичних значень образних висловів вже в давнину виокремлювали чотири типи перенесень, згідно з якими класифікували *метафори-оживлення* та *метафори-опредмечування*. До наведеної вище типології варто додати метафору-синестезію. Семантико-стилістичну класифікацію метафор подамо в таблиці 1.

Семантико-стилістичні типи метафор

МЕТАФОРА				
Метафора-ОЖИВЛЕННЯ <i>перенесення ознак з живого на неживе, з живого на живе</i>		Метафора-ОПРЕДМЕЧУВАННЯ <i>перенесення ознак з неживого на живе, з неживого на неживе</i>	Метафора-СИНЕСТЕЗІЯ <i>перенесення ознак з однієї сенсорної сфери на іншу</i>	
<i>Антропо метафора</i>	<i>Ботано метафора</i>		<i>Одоративна</i>	<i>Дактильна</i>
<i>Химеро метафора</i>	<i>Зоо метафора</i>		<i>Візуальна</i>	<i>Аудіальна</i>
			<i>Смакова</i>	<i>Кінестична</i>

I. МЕТАФОРА-ОЖИВЛЕННЯ

«Оживлення природи було історично первинним («наївним») ступенем розвитку метафоричного мислення» [7, с. 35]. За міркуваннями Л.О.Чернейко, оживлення є «способом мислити невідоме, гіпотезою, що згорнута у поетичну форму» [23, с. 43]. Статус семантико-стилістичної категорії оживлення в поетично-образній системі української мови по різному визначається лінгвістами. «На позначення цього різновиду метафори вживають кілька термінів - грецькі *прозопопея* та *metarore*, латинський *персоніфікація*, українські *уособлення*, *втілення*. Іноді персоніфікацію розглядають як різновид уособлення, або ж уособлення визначають «вужчим» від персоніфікації, хоч етимологічно це - прямі відповідники: *персона* = *особа*. Крім того, про персоніфікацію (уособлення) йдеться і в тих випадках, коли ведуть мову про втілення в одній особі (персонажі) певних збірних чи типових рис, абстрактних категорій тощо, - і в таких випадках маємо справу вже не з метафорою як тропом, а з принципом образотворення в широкому розумінні» [21, с. 251 - 252]. Окремі лінгвісти вважають персоніфікацію не різновидом метафори, а самостійним тропом (пор. [13, с. 34 - 45]).

Більшість мовознавців (Б. Болквадзе, Ю. Герасимова, А.В. Купіна, Н. Лобур, О. Тимченко, А. Ткаченко, О. Тихомирова, О. Шинкаренко та ін.) схиляється до думки, що персоніфікація є різновидом семантичного процесу метафоризації. Перелік поглядів доповнюють міркування В.П.Ковальова [9, с. 45], який розуміє персоніфікацію широко як надання неживим предметам властивостей живих істот і виокремлює її два різновиди: «оживлення» предметів неживої природи та їх «олюднення». До першого різновиду мовознавець відносить випадки надання неживим предметам властивостей суто тваринного порядку. Сам термін «оживлення» вживається автором, на наш погляд, не точно, оскільки процес «олюднення» є також семантичним процесом «оживлення». До того ж, запропонована класифікація не містить метафоричних

переосмислень слів з рослинною семантикою, які також належать до біосфери - живого світу. З метою усунення різночитань щодо цього виду метафори А.Ткаченко констатує: «його можна означити аксіоматичним і поки що нетермінологічним поняттям «оживлення» (або ж одуховнення, анімація - від аніма - *душа, дух*)» [21, с. 252]. Ми підтримуємо цю пропозицію, оскільки семантична структура вказаного слова адекватно віддзеркалює досліджуваний семантико-стилістичний процес й охоплює усі його різновиди: **антропометафоризацію** («оживлення» предметів, понять і явищ, семема яких збагачується семою «людинототожність»); **зоометафоризацію** («оживлення» абстрактно-філософських категорій, явищ та предметів, семема яких збагачується семою «тотожний тварині, птахові, рибі, савцям, комахам»); **ботанометафоризацію** («оживлення» предметів, понять та явищ, семема яких збагачується семою «тотожний рослині»). М. Тищенко об'єднує зоометафори і ботанометафори одним терміном - «біометафора» [20, с. 7]. «Вважаємо, що в акті оживлення рух думки поета аналогічний рухові думки давніх художників, результатом фантазії яких постали химери - живі істоти, що поєднують ознаки людини, тварини, птаха, риби і под.» [3, с. 5]. У зв'язку з цим, доцільно доповнити вищенаведену класифікацію **химерометафоризацією** (термін вживаємо за: [3, с. 5]) - «оживленням» предметів, понять та явищ, семема яких одночасно збагачується інтегрованою семою «тотожний людині, тварині, рослині, рибі, птахові тощо».

Як бачимо, «мовномисленнєвий процес **оживлення** полягає у тому, що семема слів-каталізаторів передає сему чи зчеплення сем в семему номінації «оживленого» поняття, унаслідок чого здійснюється процес збагачення семми слова, що називає «оживлене» поняття, конкретними варіантами семи» [3, с. 5], об'єднаними загальною семою «тотожний живій істоті».

I.1. Антропометафора. Класифікувати вказану групу метафор пропонуємо за тематичними групами ключових слів, що входять до відповідного метафоричного контексту.

I.1.1. Антропометафори, ключовими словами яких постають слова на позначення динамічної сфери життєдіяльності людини (*бреде, блудить, біжить, тікає, ходить, грає, тче, тягне* і под.), а також слова, що називають психофізіологічні процеси, стани особистості (*сивіє, болить, дивиться, дихає, дримає, вірить, вмирає, чекає, ридає, спить, сміється* тощо), які семантично корелюють з назвами реалій неживого світу, набуваючи статусу антропоморфізмів: *самотність човгає ногами, трамвай кричить, тополя молиться, ранок кашляє, самотність бреде, осінь оглядає, місяць зітхає, небо просльозилося, самотність чекає, сонце малює.*

I.1.2. Антропометафори, ключовими словами яких є конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості: *сивий, сонний, сумний, оголений, старий, босий, кволий, виплаканий, нечесаний, хворий, вагітний, застуджений* тощо, які стосуються предметів, явищ природи, абстрактних категорій. Наприклад: *сиві зорі, чорняві гори, непритомна пісня, вагітна весна, застуджене проміння, зомліле небо, мовчазні троянди, сиві очі, скалічена смерть, знекровлений віри, сивий дощ.*

I.1.3. Антропометафори, ключовими словами яких є маски-типажі (*Морозенко, гайдамаки, Гонта, художник* тощо), що образно характеризують людей, тварин, рослинний світ, явища природи і под. На означення вказаного різновиду метафори у науковій літературі набуває поширення лінгвостилістичний термін - *антономазія* (пор. [18, с. 173 - 176; 22, с. 197 - 233]). З-поміж імен світової, національної історії та культури, типологізованих істот можуть бути виокремлені такі семантичні метафоризації: 1) релігійних істот; 2) імен давньоукраїнської міфології; 3) імен-«вічних образів» світової культури, героїв фольклорно-національного характеру, казкових персонажів; 4) імен відомих письменників та поетів; 5) імен історичних постатей (правителів, філософів, науковців тощо); 6) антропонімів, що відбивають професійну зайнятість людини; 7) слів, що функціонують як конкретизатори соціального статусу людини; 8) слів-конкретизаторів вікових, статевих та родинних ознак людини; 9) слів-назв людей за їх психічними, фізичними властивостями; 10) слів, що характеризують людину за етнічною належністю. Наприклад: *гайдамаки-вітри, листоноша Осінь, скрипаль-іронія*.

I.1.4. Антропометафори, ключовими словами яких постають соматизми (назви частин тіла, внутрішніх органів людини). Наприклад: *долоня неба, очі роси, плечі гілок, жили дерев, пальці дерев, суглоби яблуні, руки дерев, чуб сонця, обличчя долі, мізинець долі, кучері долі, руки надій, вени століття, борода часу, рука осені, вуха осені, голови дерев, легені парку, спини верб, коліна клену, вуста горобини, руки трави, пальці місяця, плечі неба, шкіра неба, повіки хмар, артерії небес, щоки вікон, коліна дерев, очі беріз, ніс снігу, плечі дороги, ноги вулиць*.

I.1.5. Антропометафори, до складу яких входять слова-назви людських хвороб та ушкоджень тіла (*рана, ирам, кашель, божевілля, інфекція, короста, епілепсія, шок, простуда, синець* і под.). Наприклад: *кашель фортепіано, інфекції щастя, зморшки падолисту, кашель каштанів, цирози землі, рана сонця, епілепсія вітру*.

I.1.6. Антропометафори-переосмислення висловів, що функціонують як власне людські самоозначення, унаслідок чого відбувається наближення одних явищ, процесів, рис духовного і фізичного життя індивіда й соціуму з іншими (*мертвий номер, мудрий зуб, спочатку було слово, хороший, якщо спить зубами до стіни, ятріти з сорому, копилити губи, сміятися на кутні* тощо). Наприклад: *зима сміється на кутні; час хороший, якщо спить зубами до стіни; вітер стає навипиньки; сонце ятріє з сорому; вік сміється на білі кутні*.

I.2. Зоометафора. Уподібнення тваринам було (є) онтологічною основою світогляду як первісної, так і сучасної людини. Мовно-естетичне сприймання і змалювання навколишньої дійсності мовцями через тваринну семантику допомагає зрозуміти сенс людського буття, зробити наочними і сенсорно пізнаваними свої ідеї, відчути гармонію космосу, в якому *всесвіт – люди – тварини - рослини* становлять його неподільну єдність. Світ фауни може охоплювати такі тематичні групи ключових слів з тваринною семантикою, що входять до відповідного метафоричного контексту:

I.2.1. Зоометафори з ключовими словами - назвами динамічної сфери життєдіяльності тварин (*літати, повзати*), їх звуковимови (*вити, скавчати,*

муркотіти). Наприклад: *душа гніздиться, мрія літає, совість повертається з нетеплих країв, доля полетіла у вирій, спогади цвірінькають, заздрість кружляє, слова прогризають діри, відчай ковзає, старість вповзає, крик виповзає, час прослизає, ніч заповзає, день скулиться, день випадає з гнізда, пні виють, місяць визвіряється, орган мурчить, трамвай проповзає, дощ скавучить, небо не хоче вити гнізд.*

І.2.2. Зоометафори, які містять назви тварин (*птаха, гадюка, пес (собака), кінь, заєць, кіт, павук, комаха, метелик, звір, вовк, риба, їжак, голуб*). Наприклад: *коні гніву, метелики надій, метелики плачу, комашки очей, пес пам'яті, павуки суму, собака спокуси, кошеня самоти, папуга безсоння, гадюка безсоння, медузи хмар, павуки часу, миші часу, черепашки днів, воли днів.*

І.2.3. Зоометафори, які охоплюють слова-конкретизатори індивідуальних властивостей тварин (*дзьобатий, дикий, гнідий, здохлий*). Наприклад: *крилатий дощ, дикий сніг, крилата печаль, захеканий час, дикий я, кудлатий вечір, дзьобатий місяць, безрогі трамваї, гніді трамваї, дикий вітер.*

І.2.4. Зоометафори, до складу яких входять слова на означення частин тіла тварин (*крила, паща, хвіст, ікла, лапа, пір'я, шкура, копито*). Наприклад: *крила фотографій, пір'я часу, крила німоти, вим'я серця, ікла ліхтарів, пащі ліхтарів, копита хмар, пір'їна світла, хвостик щастя.*

І.2.5. Зоометафори з опорними словами - назвами нерахованих сукупностей тварин (*отара, караван, мурашник, табун*). Наприклад: *згряя хмарок, отари хмар, каравани вод, табуни вишень, караван надій, мурашник міста, отари сліз.*

І.3. Ботанометафора. Процес мовно-пріоритетного втілення індивідуально-світоглядних концептів, створення неповторності й естетичної вартості авторської картини світу здійснюється за допомогою метафор з рослинною семантикою.

І.3.1. Ботанометафори, до складу яких входять ключові слова – назви процесуальної сфери біологічного існування рослин (*в'яне, опадає, вростає, росте*), а також слова, що називають дії, які з ними пов'язані (*обривати, оббирати, сіяти*). Наприклад: *день проростає, щастя в'яне, небо цвіте, усміх квітує, сміх опадає, захід цвіте, небеса повідцвітали, тиша проростає, світ проростає, зоря розквітла, крик проростає, очі вростають в печаль, дорога вростає в обрій, маска пустила в обличчя коріння, сльози пустили коріння додому, вірші зріють, душа визріває, сонце розцвітає, серце дозріває, час відцвітає, сонце в'яне, голос цвіте, сльоза в'яне, гітара в'яне, дні облітають, я опадаю, серце зібралось в бутон.*

І.3.2. Ботанометафори, які містять родо-видові назви рослин (*квітка, дерево, троянда, ромашка, кульбаба, трава, тополя, бузок, папороть*). Наприклад: *дерево чистоти, мох небуття, кипарис мовчань, мох пам'яті, папороть пам'яті, трава пам'яті, дерево надій, водорості безпам'ятства, кропива фраз, квітка чекання, тюльпан ранку.*

І.3.3. Ботанометафори з опорними лексемами на позначення плодів, частин рослин (*горіх, пелюстка, листок, скибка, стебло, яблуко, вишня, картопля, гілля, зернина, коріння*). Наприклад: *листя часу, пелюстка мрії, горіх смутку,*

крона душі, стебельце наснаги, апельсин піску, картоплина буденності, алича жалю, скибка віри, пелюстка дотику, лоза долі, м'якоть назв, пагін голосу, дупло дня, пелюстка молитви, кора слів, листок долі, пилок цілунків, коріння церков, вишні очей, бульби губ, яблуко сонця, черешні зірок, пелюстка долоні, гілля брів, долька місяця, скибка місяця, стебла ліхтарів.

I.3.4. Ботанометафори, до складу яких входять слова-конкретизатори індивідуальних властивостей рослинного світу (*сіяна, пожовкла, гілляста, стигла, зів'яла, спіла, всохла, червива, вицвіла*). Наприклад: *вишнева зоря, калиновий рай, житнє слово, терновий сон, абрикосово-акацієвий горизонт, бузковий щем, стигла зоря, стигла ніч, спіла осінь, зрілі слова, пожовклі роки, опалі дні, сіяна любов, пожовклі бажання, вишневі тумани, червиві слова, гілляста доля, спілі краплі, лимонний місяць, жасминова повінь, гіллясте світло, зів'ялі плечі, маковий дощ, червивий сон, лавандовий сміх.*

I.3.5. Ботанометафори, які містять назви нерахованих сукупностей рослин: *кущ смутку, сув'язь слів, букет пісні, вінок мрій, гербарій цілунків, сад пам'яті, сув'язь надії, сад пальців.*

I.4. Химерометафора. Це унікальна група висловів, семема яких синкретично поєднує в одному «оживленому» понятті семи «людинототожність», «зоототожність» («тварино-, птахо-, роботототожність»), «рослинототожність». Варто наголосити на тому, що подібний спосіб метафороутворення не набув чільного місця у лінгвістиці і не знайшов ґрунтового теоретичного опрацювання у вітчизняних лінгвістичних студіях (пор. [1; 12; 15; 20; 24]).

Химерометафора містить образи, семема яких одночасно синтезує архісеми: 1) «людина» і «рослина»; 2) «людина» і «тварина»; 3) «людина» і «птах»; 4) «рослина» і «птах»; 5) «птах» і «тварина. Наприклад: *«Ну, а місто - як місто. // Пізню готує гостину... // Роззявляє беззубу пащу, хоч і левину. Позіхає. // Плює. Робить ставки. Входить в азарт»* (Л. Мельник); *«Хіба не можна упізнати нині // Чим буду, коли день спливе кружальцями // Висітиму в кривавому буришинні // Комахою з каліченими пальцями»* (В. Балдинюк); *«На запорозці з-за тину // сонце вилазить гривасте»* (Н. Федорак).

II. МЕТАФОРА-ОПРЕДМЕЧУВАННЯ

Уподібнення людських якостей, абстрактних категорій, мисленневих і психічних процесів до явищ предметного, речового світу, а також до матеріальних результатів діяльності людини (артефактів) є зворотним вектором розгортання асоціативних планів у художньому мовленні щодо семантико-стилістичного процесу «оживлення» (або одуховнення).

Опредмечування ознак (термін вживаємо за: [6, с. 145], пор. термінологію [21, с. 252]) полягає в тому, що семема слів-каталізаторів передає сему чи зчеплення сем в семему номінації опредмечуваного поняття, унаслідок чого на поетичній палітрі утворюється нова смислова інновація.

II.1. Метафори, до складу яких входить термінологічна лексика: *граматика днів, знаменник минулих днів, формула розлуки, алхімія часу, дифтонги вій, синтаксис річок, транскрипція серця, гіпербола віту.*

П.2. Образні метафоричні парадигми, що містять назви геометричних понять: *лінія долі, коло чекання, радіус сльози, вектор серця, лінія кохання, трикутник болю, прямокутник сонця, коло жалю, координати серця, коло віків, геометрія ноти.*

П.3. Метафори-опредмечування, які утворені за допомогою ключових слів-назв посуду: *келих кохання, дзбан безсоння, келих ночі, чарка неба, келих темряви, чаша сонця, кухлик ока, відро часу, термос душі, глек вуха, штопор жалю, сито віків, ножі тисячоліть, петельня неба.*

П.4. Образно-художні парадигми, до складу яких входять назви їжі, страв: *пряник місяця, крем вулиць, родзинка сонця, бісквіт історії, мед тиші, цукор тебе, кава ночі, борошно звуків, сік слова, повидло розмов, коржик сонця, вариво думок.*

П.5. Метафори, що утворилися за допомогою ключових слів-назв текстильних виробів, одягу, взуття, їх частин: *мундир землі, хустка поля, марля снігів, мундир неба, оксамит снів, мереживо піни, кожух вулиці, одяг вражень, простирадла дощів, клубок голосів, мішок курганів, покривало дня, полотно часу, кишеня зір, перина небес, шлейф туману, вуалі тіней.*

П.6. Образні метафоричні парадигми, що містять лексику на позначення споруд та їх частин: *каркас любові, брама свідомості, лабіринт снів, храм сорому, криниця очей, шиба неба, арка неба, сцена ілюзій, брама ночі, лабіринт облич, гребля неба, дах неба, арена душі, башта зими, двері омани, гоїдалка очей, погріб душі, тунель часу, цегельня осені, вежа речення, хатина долі.*

П.7. Метафори, до складу яких входять ключові слова-назви речовин та матеріалів: *камінчики лайок, брила образи, алебастр руки, малахіт неба, камінь одноманітності, глина поколінь, слюда дощу, мрамур душ, черепиця рук, лак снігу, череп'я рим, смарагди трав, слюда очей, пісок сліз, воск мрії.*

П. 8. Образні метафоричні парадигми, які містять лексику, що сигніфікує паперові вироби, поняття друкарства та писемності: *літопис серця, письмо хмар, ієрогліф сонця, ієрогліф долі, письмена долі, конверт неба, газета поля, ієрогліф стежки, перфокарта доріг, картон почуттів, перфокарта зими, обгортка грудня, папір крил, ватман вікна.*

П.9. Метафори-опредмечування, ключовими словами яких постають назви транспорту, його частин: *кораблі рук, човен долонь, рейки життя, поїзд химер, весла душі, рейки судин, човники губів.*

П.10. Метафори, що містять назви мистецьких понять: *акорд долі, партитура хмар, кастаньєти дощів, віолончель цигарки, вертеп ножів, реєстр тиші, кінофестиваль уяви, екран фіранок, акорд околиці, кобза вітру, арт-сцена почуттів, семиструнність веселки, танець сміху, декорація туману.*

П.11. Метафори-опредмечування ознак, ключовими словами яких є назви предметів побуту: *парасоля ока, акваріум людей, попільниця неба, бильце вітру, спіраль бажання, коромисло ока, парасоля руки, ліхтарик сонця, акваріум неба, гірлянда обличчя, валіза справ, сітка погляду, голка голосу.*

П.12. Образні метафоричні парадигми, до складу яких входять ключові слова, які відбивають економічну сферу життєдіяльності людини: *монета сонця, таляр місяця, монета луски.*

П.13. Образні метафоричні парадигми, що утворилися за допомогою слів, які вживаються на позначення місткості та її параметричних характеристик: *дно серця, яма небезпеки, провалля душі, дно тиші*.

П.15. Метафори, що утворилися за допомогою ключових слів- назв географічних об'єктів, явищ природи, астральних тіл: *туман історії, сніжинка солі, дощ історії, атмосферні борги, сузір'я днів, планета пригод*.

III. МЕТАФОРА-СИНЕСТЕЗІЯ

Метафора-синестезія випливає із природно-біологічної властивості людини одночасно переживати враження, одержані від кількох органів чуття. При синестезії до семантичних інновацій залучаються зорові, слухові, одоративні, смакові, дактильні образи, унаслідок чого виникає інтерференція різних видів сприймання довкілля. Синестезія створює у свідомості реципієнта-читача віртуальну ситуацію «реалізму» багатьох «реальностей».

Значення слова, що пов'язане з одним органом перцептивної рефлексії людського індивіда у значенні, що характеризує інший орган відчуття, перебуває у колі уваги багатьох лінгвістів. Зокрема, як різновид метафори, синестезію розглядають М.В. Варламов [4], О.А. Вербицька [5], Л. Макаренко [11], І.Г. Рузін [16]. В історії українського поетичного віршування найвищої майстерності у створенні синестезійних образів досягнув П. Тичина - поет, що був схильний до «кольорового слуху» та «слухового кольору».

III.1. Зорові метафори. Такі образи можуть охоплювати різноманітні асоціації: зорові+одоративні: *зелений запах, синьо дишиється*; зорові+слухові: *подивитися голосом, сіра музика, білий стогін, синьо-золотисті звуки*; зорові+ментальні: *зелений сум, білий смуток, чорна самота, чорні думи*. Метафоричні образи, які будуються на перехресті зорових відчуттів, є стильовою ознакою символізму. Вживання авторами з часом усталеної колірної символіки зумовлене: 1) спільним колективно-мовним світоглядом та світовідчуттям носіїв української мови, що генерує через сенсорну метафору досвід опанування світу попередніми поколіннями; 2) функціонуванням традиційної символіки як інваріантної художньо-образної парадигми, що модифікується в нові смислові інноваційні вияви.

III.2. Смакові метафори здебільшого репрезентують у мовленні традиційні художньо-образні парадигми, а саме: *слова* – «солодкі»; *життя* – «гірке» тощо, і функціонують як ідентифікатори культурної пам'яті носіїв мови, відбивають традиції національного віршування. Перехрещуватися можуть такі асоціації: смакові+зорові: *гіркий дим, терпкий сніг, солоний круг*; смакові+ментальні: *гірке життя, солодка зустріч, згіркле ім'я, солодкі обіцянки, соковитий ранок*; смакові+слухові: *терпкий зойк*.

Відомий польський лінгвіст В. Дорошевський слушно писав: «У кожному мить нашого життя ми щось бачимо, чуємо, до чогось торкаємося, відчуваємо запахи, смаки, тому природно, що в нас виникає інтерес до форм нашого контактування» [4].

III. 3. Дактильні метафори можуть ґрунтуватися на асоціаціях: дактильних+зорових: *м'які барви, м'яка вода, слизький колір, масні видіння, липка темрява, липке світло, вогкі відтінки*; дактильних+ментальних: *тепле*

лихо, тепле диво, теплий дух, потойбіччя колить; дактильних+слухових: холодний крик, колюче слово, обдерті голоси, масні слова, ламкий тенор, тонкий звук, тонкий голос, випуклини слів, липкий мотив.

III.4. Одоративні метафори є здебільшого досвідом західноєвропейського символізму і не були поширені в українському фольклорі, класичній літературі. Свого часу ще Іван Франко вказував на відчутну роль запахових образів у східній поезії, водночас дослідник підкреслював, що в українській поезії, особливо в народних піснях, запахові образи посідають незначне місце. Спостереження Л. О. Ставицької [17] надали підстав констатувати: вже в українській поезії 20-30 років ХХ століття набули поширення не тільки метафори запахових вражень, а й кілька ступенів їх ускладнення: від найнижчого – фіксація і відтворення образу запаху із супроводжуваними способами семантичного ускладнення одоративної лексики. Такі образи можуть охоплювати асоціації: одоративні+ментальні: *запах біди, пам'ять пахне*; одоративні+зорові: *очі пахнуть, сонце пахне*.

III.5. Слухові метафори можуть ґрунтуватися на асоціаціях: слухових+ментальних: *звук біди, крик долі, голос віри*; слухові+зорові: *голосистий замок, відлуння очей, голос вікон*.

Метафоричні зв'язки, що базуються на явищі синестезії, в поетичній мові можуть утворюватися: 1) за принципом оксюмору (*гучно мовчати, німий регіт, вправ голосом вгору*); 2) за принципом епітету (*ясні дні, хрусткі дні, прозоре мовчання, солодка вічність*); 3) за принципом гіперболи (*фарбувати повітря, червоно-жовтого подиху вистачить на ціле містечко*); 4) за принципом зіставлення (*казання, ніби довга зима*); за принципом символу (*чорна розплата, сірий ранок, біла розплата*).

Висновки. Поєднання двох підходів до класифікацій метафор (за семантикою і належністю компонента метафори до певної лексико-тематичної групи) в одну, на наш погляд, дозволяє більш детально описати існуючі різновиди переносних вживань слів в українській поетичній мові. Систематизація метафор в межах груп: *опредмечування, оживлення, синестезія*, видається більш логічною і стилістично виправданою. Окрім цього, нами було типологізовано унікальну підгрупу метафор-оживлень - *химерометафору*. Останнє є важливим для цілісного уявлення мовознавців про специфіку та різновиди метафор у художньому мовленні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієнко Л.О. Генеза та особливості структури поетичної метафори барокко [Текст] : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. - К., 1997. - 200 с.

2. Балабан О. Концептуальні різновиди художньої метафори: типологічний та когнітивний аспекти [Текст] / О. Балабан // Лінгвістичні студії: Збірн. наук. пр. – Вип 18. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – С. 110 - 114.

3. Болквадзе Б.И. Олицетворение как феномен речевого художественного мышления (на материале русской и грузинской лирики XIX

века) [Текст] : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Воронежский государственный университет. - Воронеж, 1995. – 26 с.

4. Варламов М.В. Типологические особенности адъективной метафоры в сопоставлении с глагольной и субстантивной метафорами [Текст] : дис... канд. филол. наук : 10.02.01 / Санкт-Петербургский государственный университет. - С.-Пб, 1995. - 208 с.

5. Вербицька О.А. Ономазіологічні функції синестезійної метафори в українській мові (на матеріалі прикметників відчуття) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.02 / Харківський державний педагогічний інститут імені Г.С. Сковороди. - Х., 1993. - 24 с.

6. Дятчук В.В., Пустовіт Л.О. Семантична структура і функціонування лексики укр. літер. мови [Текст] / В.В. Дятчук, Л.О. Пустовіт. - К.: Наукова думка, 1983. - С. 132 - 142.

7. Иванюк Б.П. Метафора и произведение (структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования) [Текст] / Б.П. Иванюк. - Черновцы: Рута, 1998. - 252 с.

8. Єщенко Т.А. Химерометафора в ідіолекті літературно-мовного покоління 90 – х років ХХ століття [Текст] / Т.А. Єщенко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т.17. Мова. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2008. – С. 184 – 193.

9. Ковалев В.П. Выразительные средства худож. речи [Текст] / В.П. Ковалёв. - К.: Радянська школа, 1985. - С. 41 - 50.

10. Купіна А. В. Антропоморфна метафора як засіб вербалізації концепту «пам'ять» [Текст] / А.В. Купіна // Лінгвістика: Збірн. наук. пр. - 2009. - № 1 (16). – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка «Альма-матер», 2009. – С. 35 – 40.

11. Макаренко Л. Метафори зорового класу в поетичному мовленні Юрія Клена [Текст] / Л. Макаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Лінгвістика. – Вип. 9. – Херсон: Ви-во ХДУ, 2009. – С. 84 - 89.

12. Матвеева Т.П. Метафора як виразник стилю М.М. Коцюбинського [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Ізмаїльський державний педагогічний інститут. - Ізмаїл, 1996. - 198 с.

13. Некрасова Е. Олицетворение как элемент художественного стиля [Текст] / Е. Некрасова // Стилистика худож. Литературы : сб. науч. работ. - М.: Наука, 1982. - С. 34 – 45.

14. Потебня А.А. Теоретическая поэтика [Текст] / А.А. Потебня. - М.: Высшая школа, 1990. - 343 с.

15. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХІХ століття [Текст] : автореф. дис... докт. філол. наук : 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови. - К., 1993. - 23 с.

16. Рузин И.Г. Модусы перцепции (зрение, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке [Текст] : дис... канд. филол. наук : 10.02.01 / Московский государственный университет. - М., 1995. - 199 с.

17. Ставицька Л.О. Естетика слова у художній літературі 20-30 років ХХ ст. (системно-функціональний аспект) [Текст] : автореф. дис... докт. філол. наук: 10.02.01 / Інститут української мови НАН України. - К., 1996. - 25 с.
18. Стилистика англійського язика [Текст] / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихомерст и др. : учебник. - К.: Высшая школа, 1991. - 271 с.
19. Тимченко О. Шляхи побудови антропоморфної метафори в українських народних казках про явища природи, рослини та тварин [Текст] / О. Тимченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Лінгвістика. – Вип. 9. – Херсон: Ви-во ХДУ, 2009. – С. 194 - 201.
20. Тищенко О.М. Метафора у поезіях Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. - К., 1997. - 16 с.
21. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : гідручник для гуманітаріїв [Текст] / А. Ткаченко. - К.: Правда Ярославичів, 1997. - 448 с. – ISBN 966-95249-0-3.
22. Хазагеров Т.Г., Ширина Л.С. Общая риторика : курс лекций для студентов вузов. Словарь риторических приемов [Текст] / Т.Г. Хазагеров, Л.С. Ширина. – Р. на Д.: Феникс, 1999. - 320 с.
23. Чернейко Л.О. «Языковое знание» и концептуальный анализ слова [Текст] / Л.О. Чернейко // Научные доклады филологического факультета МГУ. - Вып.2. - М.: Филол. факультет МГУ, 1998. - С. 19 - 51. – ISBN 5-7918-0014-2.
24. Шапошникова І.В. Лінгвостилістика творення образу України в українській поезії другої половини ХХ ст. [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Запорізький державний університет. - Запоріжжя, 1999. - 16 с.

Ещенко Т.А.

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ТИПЫ МЕТАФОР: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье содержится теория изучения семантико-стилистических типов метафоры в современном языкознании, проанализирована подгруппы метафор-одушевления, -опредмечивания, синестезий. Предложена классификация метафор в семантико-стилистическом аспекте.

Ключевые слова: *метафора, одушевление, опредмечивание, синестезия, антропометафора, зоометафора, ботанометафора, химерометафора.*

Yeschenko T. A.

SEMANTIC AND STYLISTIC TYPES OF METAPHORS: THEORETICAL ASPECT

The theory of study of semantic and stylistic types of metaphors in modern linguistics is observed in this article, the simple and difficult models of metaphorical contexts are analyzed. Classification of metaphors is offered in semantic and stylistic aspect.

Key-words: *metaphor, personification, objectifiment, synesthesia, anthropomethaphor, zoomethaphor, botanomethaphor, chimeromethaphor.*

